

Ana qonan kəpənək

İvan Turgenevin “Asya” povesti haqqında

Bu əsər adətən müəllifin “İlk sevgi” (1860), “Bahar suları” (1872) povestləriylə birgə nəşr olunur. Hər birinin müstəqil süjeti, ayrıca qəhrəmanları olsa da, məhəbbət mövzusunda yazılmış bu üç povest bir-birinə söykəkdir, bir növ trilogiyadır. Üçlüyün birinci bölümü də elə 1858-ci ildə işıq üzü görmüş “Asya” povestidir. Əsərləri birləşdirən təkcə mövzu ortaqlığı deyil, həm də hər üç povestdə (ələlxüsus ikincisində) avtobiografik elementlərdən bolluca istifadə olunmasıdır.

Rus ədəbiyyatında “Turgenevin qızları” deyə bir termin də formalaşmışdır. Həqiqətən, onun yaratdığı qadın obrazlarından nadir bir qalereya düzəltmək olar. Bu qadınların, qızların hər birinin müəllifin qüdrət barmaqlarıyla ayrıca xarakteri, bənzərsiz obrazı yaradılsa da, onları birləşdirən cəhətlər də az deyil. Bu cəhətlərin ən başlıcası budur ki, Turgenevin aşiq qızları həmişə qəhrəman, ideal axtarışındadırlar, özləri də həmin ideallar uğrunda əzablara qatlaşmağa, qəhrəmanlarına can fəda etməyə müdam hazır görünürlər, bir şərtlə ki, qəhrəman fərari, qorxaq çıxmağa, ağ atlı oğlan atdan enib ulağa minməyə. Asyanın qardaşı əsərin təhkiyəçi qəhrəmanına bacısı haqqında belə deyir: “Bu qız başımın bəlasıdır. Özü də xalis bəritdir. İndiyəcən heç bir oğlanı bəyənməyib, ancaq vay o günə ki, birini sevsin!.. Yox, Asyaya qəhrəman, qeyri-adi bir insan, ya da dağ yamacında sürü otaran şəkil kimi bir çoban lazımdır...”

Əsəri yazıçı təqribən bir illik ədəbi-bədii sükutdan sonra 1857-ci ilin yay-payız aylarında Almaniyanın Zinitsk şəhərində qələmə alıb. Elə hadisələr də həmin ölkədə - Reyn çayının sağ-sol yaxasındakı iki kiçik kurort şəhərində cərəyan edirdi. Müəllif şəhərlərdən birini Z., o birini L. kimi qələmə verir, əsəri öz dilindən danışan lirik qəhrəmanını isə N.N. adıyla oxucuya tanıdır. Asyanı Turgenevin bacısına da, nikahdankənar qızına da bənzədənələr var, ancaq onun gerçək prototipinin (əgər varsa) kimliyi bəlli deyil. Çox güman, yazıçı öz Qalateyasının palçığını ömründən keçmiş bir neçə diri obrazın şirəsiylə yoğurub.

Təhkiyəçi bizə iyirmi beş yaşında başına gəlmiş əhvalatı nəgillir. İndi artıq o günlərdən iyirmi il keçib, onun indi qırx beş yaşı var: “Onda mən sərbəst həyata yenidən qədəm qoymuşdum, odur ki, baş götürüb xaricə getdim; fəqət o çağlar deyildiyi kimi, “təlim-tərbiyəmi başa çatdırmaq” üçün yox, sadəcə, Allahın dünyasına gözümlə dolusu baxmaq istəyirdim. Canım sağ, yaşım cavvan, özüm də şən idim, pulum bəs deyincəydi, qayğılar hələ başımı qatmamışdı, gözümlə geridə qalmamışdı, ürəyim istəyəni eləyirdim, bir sözlə, çiçək açırdım. Onda ağlıma gəlməzdi ki, insan bitki-filan deyil, illər uzununu döndən-dönə çiçəkləyə bilməz...”

Mən tamam məqsədsiz, plan-sız gəzib dolaşırdım; xoşuma gələn hər yerdə əylənirdim, təzə adamlar, təzə üzlər, məhz təzə sifətlər görmək arzumu duyarmıdım. Məni ancaq adamlar maraqlandırır, qərribə abidələrdən, təmtəraqlı yığıncaqlardan zəhləm gedirdi... Təbiət mənə güclü təsir bağışlayırdı, fəqət mən onun tərifi gözəlliklərini, sərt yamaqlı dağlarını, qayalı ucu-

rumlarını, şırınlarını sevmirdim; istəmədim təbiət əl-ayağıma dolayıb mənə bezdirdi. Əvəzində sifətlər, canlı insan üzləri - adamların danışığı, davranışı, gülüşü - bax bunlarsız keçinə bilmirdim...”

Təxminən yüz il sonra Uilyam Folkner də söhbətlərinin birində onu təbiət mənzərələrindən çox insan sifətlərinin, Nazim Hikmətin təbiriylə desək, insan mənzərələrinin cəlb elədiyini deyəcəkdi. Həmin cavabı verəndə Folkner Turgenevin əsərindəki bənzər məqamı xatırlamışdı - bunu biz artıq heç vaxt bilməyəcəyik. Fəqət, istənilən halda bu bənzərlik bizə dahilər arasındakı mənəvi bağların, doğmalığa tellərinin necə möhkəm, qırılmaz olduğunu hər zaman xatırladacaq.

Əsəri bizə öz ömrünün ən parlaq, həm də ən kədərli səhifələri kimi nəgillir. N.N. duyğulu bir aristokrat, yumşaq ziyalı, bunlarla yanaşı, kəskin dönüşlərə, romantik sıçrayışlara qadir olmayan qərarlı, qətiyyətsiz bir gənclərdir. Müəllif bizə onun Rusiyada qoyub gəldiyi həyatı ilə bağlı geniş məlumat vermir, bircə bunu öyrənirik ki, gənc dvoryan sevdidi dul qadınlardan müsbət cavab ala bilmədiyinə görə başını götürüb vətəndən uzaqlaşmışdır.

Onun səfəri heç bir məqsəd güdməyən, heç bir plan qurmayan, taleyini təsadüflər okeanının kor dalğalarına tapşırıq, öz azadlığından sərxoş olan tənha rindin indiki zamana anarxist səyahətidir. Bu səyahət, şübhəsiz, rəmzi xarakter daşıyır - fərdin yoxluqdan zühurunu, varlıq adına illüziyaların sayrışdığı ötürü dünyaya səfərini, daha doğrusu, ezam olunmasını simvolizə edirdi. Qəhrəmana yox deyən həmin o dul qadın elə onu fəni həyata ezamiyyətə göndərən doğmaca anasıdır.

Turgenevin anarxizm fəlsəfəsinə mənsubluğuyla bağlı ehtimalımızı “Atalar və oğullar” romanından danışanda əsaslandırmağa çalışmışdıq. Bu povest o romandan bir neçə il əvvəl yazılıb, ancaq elə buradan da onun dünyagörüşünün konturlarını, belə demək olarsa, fəlsəfi-ideoloji mənsubiyyətini sezmək olur. Bu kimi təmayüllər yalın ağılla, quru düşüncəylə müəyyənləşmir, hər halda böyük adam öz böyüklüyünə bu yolla yetişir - ona qalsa, Turgenev ixtisasca fəlsəfə mütəxəssisiydi, Hegel təliminin bilicisiydi, Şellinglə dostluq edirdi, fəqət, klassik alman idealizminin bu iki nəhəng sütunuyla yaxından-uzaqdan simsarlığına baxmayaraq özü nə filosof, nə də idealist oldu. Onun ruhunun təyinatı bu deyildi, istedad onu ayrı səmtə çəkirdi. O, Hegelin, Şellingin taxta çıxardığı həqiqətin tənənəsinə, onların nikbin Allahına, şəhər üzərində tarixi zəfərin labüdlüyünə inanmırdı. İctimai-siyasi baxışlarına görə Avropa liberalizminə yaxın olsa da, fəlsəfi dünyagörüşü sarıdan sağalmaz pessimist idi.

davamı növbəti sayımızda

F. Uğurlu